

Öfelsége arca ragyás volt

Érdekes történetek magyar bélyegekről

A bélyegekhez kulturális vagy történelmi, máskor meg tragikus vagy éppen groteszk históriák fűződnek.

A budapesti Bélyegmúzeum féltve őrzött kincse egy bélyegrajzterv, amelyet Than Mór (1828–1899) neves festőművésztünk készített. Kosuth Lajos ugyanis 1848-ban bélyeget akart kiadni és tervezésével őt bízta meg. A kép közepén levő címerrajz majdnem azonos a Kossuth-bankóéval, körfelirata: MAGYAR ÁLLADALMI POSTA, alul pedig EGY KRAJCZÁR az értékljelzés. Sajnos, kivitelezése a szabadságharc leverése miatt nem valósulhatott meg.

Ebben az időben, de már a XVIII. század elejétől, Ázsiában és Európában pestis- és kolerajárvány dühöngött, amit az európai Törökországon keresztül, az akkor Magyarországhoz tartozó Erdélybe is behurcoltak, s rengeteg áldozatot szedett. Védekezésül a határ különböző pontjain egészségügyi vesztőház-területeket és úgynevezett elhárító állomásokat létesítettek, ahol orvoson és papon kívül, hivatalos nevén, levélfűstől ellenőr is működött. A leveleket egy készülőccel ecetgőzzel és más maró folyadékkal fertőtlenítették, majd ezt a műveletet igazoló bélyegzőt ütötték rájuk. Ezeket az úgynevezett „koleraleveleket” filatelisták gyűjtik és kiállításokon gyakran találkozhatunk velük.

Ausztria 1850-ben megjelentette első bélyegsorát, amelyet Magyarországon is forgalomba hoztak. Ekkor a bélyegek fogazatlanul voltak az ívek és a postamesternek kellett azokat szétválasztani. A filatelia annalesaiban feljegyzett legenda szerint egy tokaji családnak három szép leánya volt és mindegyik postamesterhez ment feleségül. Egy ünnepnap a három vő összejött a feleségek szülőházában. A tokaji vő kiment a konyhába és látta, hogy anyósa vágókerékkel (derelyevágóval) miként metéli a tésztát. Ez adta az ötletet, hogy hasonló készüléket készítenek a bélyegek darabolásához. Állítólag a sógorok is átvették az ötletet.

Igy keletkeztek a világhírű, úgynevezett tokaji fogaztatású bélyegek, amelyekből csupán néhány maradt meg. Legutóbb egy New York-i árverésen egy ilyen példányért ötezer dollárt fizettek.

A Budai Állami Nyomdában 1871-ben a kezdetleges nyomatos eljárással elkészült az I. Ferenc József osztrák császár és magyar király arcképét ábrázoló első magyar bélyegsor. Amikor az íveket a minisztériumban bemutatatták, kitört a botrány.

Hiszen ez felségértés! Öfelsége arcképe mindegyiken himlőhelyesnek látszik — kiáltottak fel.

Valóban, öfelsége babéroszorus portréja ragyásnak látszott. Nyomban utasítást adtak: valamennyi bélyeget meg kell semmisíteni és újakat nyomtatni. Úgy látszik, pár darab mégis elkerülte a bélyegmáglyát, mert néhány évvel ezelőtt, 1973-ban, postán feladott levélben levő példányokat találtak belőlük. Ma egy ilyen bélyeg 150–200 ezer forintot ér. Végül 1871. május elsején, bár még mindig nyomatos eljárással, megjelent a hat címértékből álló, 62 krajcár névértékű önálló sorunk. Most a színváltozatokkal, levélben, több mint 200 ezer forintot fizetnek értük. Meg kell említeni, hogy a bélyegeken nem volt felségjel, hogy felüntesse, melyik ország adta ki.

Ma is vannak aggódó szülők, akik kérdik, vajon a bélyegek festék-, illetve gumi- anyaga nem mérgező hatású-e. Hivatalosan kibocsátott bélyegeknél ilyesmi sohasem fordulhat elő. A „mérgező bélyegek” meséje Magyarországon is fölbukkant. Az 1888-ban megjelent levélboríték rajzú kiadásáról híresztelték el: aki ezeket megérinti nyelvével, valamilyen

mérgezésben megbetegszik. Az illetékesek nem elégedtek meg vegyszerrel ellenőrzéssel, hanem egy csomó bélyeget kutyákkal megettek. A kísérleti állatoknak nem lett semmi bajuk. Így aztán a pánik is megszűnt.

A Budapest–Bécs–Krakó–Lemberg között közlekedő légiposta számára 1925-ben az akkor forgalomban volt Parlament-ábrájú bélyegeket REPÜLŐ POSTA felírással nyomással látták el. Két év más utáni repülést alkalmával azonban a gép lezuhant, pilótái szörnyet haltak, mire még egy kísérlet után a rendszeres járatot megszüntették.

A Magyar Tanácsköztársaság 1919-ben bélyegsort adott ki, amely Dózsa, Petőfi, Martinovics arcképe mellett a világon először örökítette meg Marx és Engels portréját.

A nagy magyar királyokat ábrázoló sor jelent meg 1942-ben, amely annyira ihlető hatással volt a portugál királyos tervezőjére, hogy nyugodtan plágiumról beszélhetünk.

Kínos helyzetbe került postánk 1954-ben. Kiváló magyar tudósokat ábrázoló sor jelent meg és kiderült: három tudós születési és halál-ozási éve hibásan van feltüntetve. Sajnos, korábban is, később is, több hiba fordult elő bélyegeinkben.

Terjedelmes tanulmányt lehetne írni arról, hogy a világháború előtt megjelent bélyegeinket és felírássalait hányszor és miképpen hamisították. Ezért tanácsoljuk: értékes, régi bélyeg vétele előtt ajánlatos a Magyar Bélyeggyűjtők Országos Szövetsége Vizsgáló Állomásához fordulni, amely modern eszközökkel működik és kiváló szakértők adnak véleményyt.

H. E.

Odesszai delfinárium

A szovjet flotta odesszai veteránjainak egy csoportját már régóta foglalkoztatja egy delfinárium létesítésének gondolata. Most a város egyik kutatóintézetének munkatársai hozzáfogtak a

tervek megvalósításához. Eszerint a delfineket egy, a tengeről elkerített, télen zárt medencében helyezik el. Az állatok idomítását Sevelev professzor irányítja. (APN)

Falakon innen, falakon túl

Két tanulmányról

Ugye ismerik a peckes kasszák meséjét? Nagy fené szemétdomb, büszke kukorékolás, majd arra cikázik egy fecske, „Ostoba!” — csicsergi amannak. — „Nem veszed-e észre, hogy birodalmad csak a kerítésig terjed, s azon túl ott a tág világ...” Ez utóbbi tagmondatot viseli Bánlaky Pál és Varga Csaba legfrissebb kötete, amelyben egy-egy szociológiai tanulmányt társítottak a szerzők. A szellemes számadás a dolgozatok gondolati summájára utal, hisz mindkét írásban társadalmi viszonyaink sajátos beszűküléséről, megmerevedéséről olvashatunk.

A kisvárosi értelmiség életmódját, a fiatalok beilleszkedését vizsgálja Bánlaky Pál, és „A vidékiségi tünete”-ről elszomorító látletet rajzol. Varga Csaba meg egy nagyközség gazdasági-társadalmi struktúráját elemzi, amiből „A most utópiája”, egy rokonszenvesen meggyőző kulturális- és életmódkísérlet bontakozik ki. Első látásra alig érintkező, szűk körű problémakörökre gondolhatunk, aztán rájövünk, hogy nem így van. A kisvárosi jellegzetességek minduntalan túlmutatnak önmagukon, mint ahogy a nagyközségi prognózis is áttekinthető, konkretizálható egyéb településfajtákra. Szóval: tartalmas, szerves egészet alkotnak ezek a dolgozatok, s termékeny összevessékre és továbbgondolásra is módot adnak.

Bizonyára lesznek, akiket a „vidékiség” címéje bántani fog. Elvégre mindenütt akadnak szemellenzős, kisorszult, bologát emberek, ne varrjuk már ezt is a vidéki értelmiség nyakába. Csak hogy másról van szó Bánlaky tanulmányában. Egy magatartásforma sajátosságait keresi, s a kisvárosok egyedi viszonyrendszerében találja meg a legtisztább meghatározókat. Egyrészt a szakmai, kulturális választéklhiány tartozik ide, másrészt pedig egy viszonylag egységes és áttekinthető kapcsolatrendszer. Ezekből az objektív adottságokból alakulnak ki a cselekvési gondolkodási formák, amelyeket a viszonyítási alap beszűkülésével, a helyi hierarchia abszolutizálásával, továbbá a lokális ér-

tékrendhez igazodó életfor-mával jellemez a szerző.

Ne gondoljunk persze száraz, tudálékos fejtegetések-re! Inkább komoly, tanulságos mesének érzem Bánlaky írásait, amiben az életszerű frissesség pusztán a természetes logikához igazodik. Pályakezdő mérnök vagy tanár esetét idézi, beszélgeti őket, akik valamiképpen többet, mást akartak, mint szűkebb környezetük. A kitűnő felkészültségű mérnök a lineáris programozást szorgalmazta, a lelkes nyelvtanár meg korszerűbb módszereket. Az egyszeri könyvtáros ugyanakkor termet biztosított az értelmiségi klubnak, míg egy másik értelmiségi ragaszkodott mozigépész barátjához. De többnyire falakba ütköztek. Sokat beszélünk, sokat hallunk napjainkban ezekről a falakról, mert a tartalmi demokrácia érvényesülése az elevenünket érinti. Am Bánlaky dolgozata így is fontos, figyelmet érdemlő munka, mert a kényelmes, biztonságos, kockázatos életmód sokoldalú, szakzerű elemzését, bírálatait adja. És a legfontosabb társadalmi konzekvenciára is figyelmeztet: ha nem vigyázunk, ha nem tesszünk elle-

ne, ez a magatartástípus újratermelődik.

Varga Csabát meg éppen a megelőzés érdekli. Miképpen lehetne egy-egy nagyközség fejlesztési tervében a kulturális- és életmódmodelleknek helyet biztosítani? Falusi, nagyközségi viszonylatban miféle reális lehetőségei vannak a közösséggé szerveződésnek? A tanulmány szerzője világosan látja a jelenlegi központosított gyakorlat korlátait, és egy átfogó, decentralizáltabb rendszer kiépítését javasolja. Utcaklubok, családi könyvtárak szerepelnek ebben az elképzelésben. Olyan társas formákra apellál, melyekben a legközvetlenebb, legtermészetesebb kapcsolatrendszer érvényesülhet, s melyek a művelődési központokkal együtt dinamikus, tartalmas hálózatot alkotnának.

Jól élni vagy szépen élni? Ússzunk az árral vagy értelmesebb, közösségibb étellel próbálkozunk? Végső soron ezekre kérdez Bánlaky Pál és Varga Csaba tanulmánykötete, amiből ön- és társadalomismeret, de cselekvési támpontokat is nyerhetünk. (Gyorsuló idő sorozat, Magvető K. 1979.)

Szuromi Pál

Egy képtár és közönsége

Lódzban, Lengyelország legnagyobb textilipari központjában közel fél évszázada működik a Modern Művészeti Galéria. Gyűjteménye szokatlan módon, a világ avantgarde művészeinek adományaiból alakult ki. Így a galéria a kubizmus, a futurizmus, a purizmus, a konstruktivizmus, a neoplasticizmus és a szürrealizmus különböző fejlődési szakaszait mutatja be. Delaunay, Picasso, Prampolini és a lengyel művészek — Chwistek, Czyzewski, Katarzyna Kobro, Henryk Stazewski — alkotásai láthatók.

A múzeum igen lényeges, újszerű vonása a közönséggel való jó kapcsolat, a művészet közkinccsé tétele érdekében kifejtett tevékenysége. „Hozzuk közelebb a művészetet a munkásokhoz!” címmel például vándorkiállítás

rendezett és előadás-sorozatokat tartott. A muzeológusok üzemekben, kultúrházakban, sőt, nem ritkán üzemszarnokokban rendeznek kis kiállításokat és művészeti vitákat. Hasonló célokra igénybe veszik néha a színházak előcsarnokait is. Másik rendezvénysorozatuk a „Három múzsa estéje”, amikor az irodalom és a zene eszközeit is felhasználják a képzőművészeti alkotások jobb megértésére.

Legújabb és igen népszerű kezdeményezésük az „Egy vasárnap a művészettel”, amikor egész napon át kínálnak nemes szórakozást a látogatóknak a múzeumban, kinek-kinek ízlése szerint, mert a műsoron többek között kiállítások, koncertek, író-olvasó találkozók, divatbemutatók, könyvvásárok, műtárgyak vásárai egyaránt szerepelnek.

Bátyai

Jenő

10.

Az újjáépítés krónikája

A századforduló után

A gondolat és a fogadalom sokat foglalkoztatta a városatyákat, és a templom elhelyezését illetően is számosan tanakodtak. Voltak, akik a templomot a Hungária Szállóba (volt Kass) helyére tervezték, mások a későbbi MÁV-igazgatóság épületének helyét szemelték ki. Olyan javaslat is felmerült, hogy a templomot a Dugonics térre építsék fel. Végül is úgy döntöttek 1908-ban, hogy a régi városmagot meg kell szüntetni, és a Templom (ma Dóm) téren kell a Fogadalmi templomot felépíteni. Ez maradt a végleges. Az építkezést, egyidejűleg a bontással, 1913-ban kezdték meg, majd 1925-ben folytatták az eredeti, Schulek-féle tervek Foerk Ernő általi egyszerűsítésében, olaszországi neoromán stílusban. Schulek eredetileg háromhajós, román bazilikát tervezett, a keresztthajó négyzete felett nyolcszögű kupolával. E szerint a terv szerint három díszkapuval tagolt, timpanonos homlokzatot oszlopos arkádok kötötték volna össze a tornyokkal. A templom főhomlokzata az Oskola utcára nyílt volna. Schulek a templomot kőburkolattal tervezte, amit Foerk téglával helyettesített. A templom körüli tér rendezését 1928-ban kezdték, Rerrich Béla tervei szerint, hogy egy új, városképi jelentőségű együttest alakítsanak ki az egyetemi épületekkel, a püspöki palotával, a klinikákkal és a Nemzeti Panteonnal. A pályázaton második díjat nyert Wilder Gyula neobarokk tervével. A szegedi Háy Géza terve harmadik díjat kapott. Eszerint klasszicizáló épületcsoport vette volna körül a teret. A negyedik helyezett

Thomas Antal érte el, művészi fogásokban leggazdagabb, de egyben a Fogadalmi templomtól és a város építészeti stílusától legidegenebb.

Tekintettel arra, hogy a Dóm téri építkezések jól elhűzűdnak, kanyarodjunk vissza a századfordulóhoz. A század elején a szecesszió jelentkezik, különböző értékű épületeivel. Hívalkodó, városképbe nem illő bérházakat találunk e korszakból a Berzsényi utcában, az Attila utcában, a Bajcsy-Zsilinszky utcában. Ez idő tájt bontották le a régi Szt. György-templomból Arleth Ferenc tervei szerint átalakított „tornyos” iskolát, hogy helyére a jelenleg is meglévő iskola-épület kerüljön. Ekkor került bontásra a Vedres tervezte, klasszicizáló rókusai templom, hogy helyet adjon az 1910-ben Aigner Sándor és Rainer Ferenc tervezte neogótikus templomnak. Szintén 1910-ből való a Wihart Ferenc tervezte újszegedi templom.

E korszak kiemelkedő épülete, a szecesszió szép terméke a Baumhorn Lipót által tervezett új zsinagóga. Tervei alapján készült a hitközség székháza is. Baumhorn vasbetontechnikára tervezte 1904-ben a csongrád—szegedi tereképkéntzár épületét, a Káráz utca 14. szám alatti, két utcára néző bérházat és a Dugonics téren levő, trapéz alaprajzú lakóházat. Itteni alkotásai közül a legjobb az új zsinagóga. Az épület tetőzetéből hatalmas kupola emelkedik ki, és a körülötte levő négy dongaboltozattal a négy világtáj felé mutat. Az egész épületen a mór, az arab és a mediterrán díszítőelemek gazdagsága uralkodik. Ekkori jelesebb épületek között említjük meg a Priz-palotát, amelyet Spiegel Frigyes tervezett, és Erdélyi Mihály épített fel. A Vajda-ház (ma Sajtóház) szintén Spiegel tervei nyomán, szembetűnően beugró erkélymegoldással, Ligeti Béla építette. A mellette levő Müller-palota Müller Miksa alkotása, Regdon Sándor kivitelezésében.

A szegedi szecesszió legjobb és legkövetkezetesebb alkotója, az autodidakta Magyar Ede — Adók István neves kivitelező vállalkozó veje —, akinek munkássága Lechner Ödön és Lajta Béla közelébe kívánczik, de ezt a száguldo művészeti irányzatot legkövetkezetesebben ő képviselte hazánkban. Már első épületével izellőt adott tehetségéből,

ami kitűnik a Tábor utca 5. szám alatti ház kapubejáratának növényi ihletésű vonalvezetéséből, és a kapualj két oldalán sorakozó fehérúrház leányalakok kezében levő virágmotívumokból. Ezt követően tervezte a Reök-palotát, a „lófara-házat”. Az épület díszsége növényi formái, vonalkultusza, a megszokottól eltérő színei nemcsak Szeged, de az ország legjobb szecessziós épületei közé emelik. A szecesszió szegedi tervezői és kivitelezői között meg kell említenünk Tóbiás Lászlót, Pick Móricot, Sós Aladárt, Sebestyén Endrét, Takács Jánost és Koszta Antalt, akik a szecesszió rokonszenvesen mértékartó házaival járultak hozzá a városképhez. Nem hallgatjuk el Magyar Edénét azt az alkotását sem, amelynek homlokzatára azt írták ki annak idején: Somogyi-udvar (volt Ungár-palota). Itt alkalmazták először Szegeden a vasbetont a lakóházépítésben. Szembetűnőek és kellemesen hatnak „pléhölgyei”, amelyek mint ha a Tábor utcai háza kapualjából költöztek volna át. A református palota tervezését is Magyar kezdte, de korai halála miatt Ottovay fejezte be. Több hatalmas, Magyar tervezte szegedi palota már kommerszió, nem ér fel korábbi alkotásaihoz. A magyaros szecesszió irányzatához tartoznak Raichl J. Ferenc szabadkai építész irányított házai: a Hunyadi János sugárút 2., a Somogyi utca 12., a Ságvári utca 4., a Gróf-palota és a Szt. Mihály utcai, feltűnően szép bérház. Ebben a stílusban dolgozott Kótya Pál ipariskolai mérnök tanár is. Jól sikerült épületei: a Beregi-ház (Deák Ferenc utca 22.), az Attila utca 9. szám alatti és a Lechner téri házak.

Az új stílusjegyek alapján született meg a város egyik nagyszerű építménye, a Szt. István téri víztorony, 1904-ben, Zietinszky Szilárd műegyetemi tanár, a vasbeton hazai meghonosítója tervei szerint, 40 méter magasra és ezer köbméter űrtartalmúra. A szecessziós stílusú víztorony hosszú éveken keresztül egyedül biztosította a város ellátását, és nagy előrelépést jelentett az 1882-ben létesített vízvezetékhez képest, amelyet tulajdonképpen magánvállalkozás hozott létre. Másik nagy vállalkozás 1904-ben, Kossalka János tervei szerint felújítják a vasúti hidat.

(Folytatjuk.)